

HOCA NAZAR HÜVEYDÂ'NIN KIYÂMETNÂMELERİ

Funda TOPRAK*

ÖZET

Bu çalışmamız, Hoca Nazar Hüveydâ'nın kıyamet-nâme adı altında yazdığı küçük mesnevileri üzerine bir incelemedir. Çağatay edebiyatında da rastlanan bu türün konusu kıyamet öncesi ve sonrasında yaşananlardır. Elimizde bu şekilde yazılmış altı adet kıyametnâme örneği bulunmaktadır. Bu kıyametnâmeler, Hoca Nazar Hüveydâ'nın *Râhat-ı Dil* adlı mesnevisi içerisinde sayfa kenarlarına yazılan haşiyeler şeklindedir.

Hüveydâ, 18. yüzyıl Çağatay edebiyatının son temsilcilerinden olup eseri günümüze ulaşmıştır. Hüveydâ mahlasıyla tanınır asıl adı, Hocanazar Gayibnazaroğlu'dur. Doğum yılı belli değildir. Hokand Hanlığı topraklarında, Fergana şehri yakınlarındaki Çimyan köyünde yaşamış, 1781 yılında Fergana'da vefat etmiştir. *Râhat-ı Dil* adı verdiği eserin içerisinde sayfa kenarlarına haşiyeler olarak yazılmış altı kıyametnâmesi vardır. Burada, kıyametnâmelerin çeviriyazısı yapılmış, mümkün olduğunca metne bağlı kalınarak nesre çevrilmeye çalışılmıştır. Özellikle deyimlerin ve mahalli ifadelerin çevrilmesinde Türkiye Türkçesine en yakın anlamı yakalamaya gayret edilmiştir. Birinci Kıyametnâme 46, ikincisi 53, üçüncüsü 39, dördüncüsü 26, beşincisi 81 ve son altıncı Kıyametnâme ise 36 beyitten oluşmaktadır.

Kıyametnâmeler, kıyamet denilen ve İsrail'in Sur'a üflemesi, ölümlerin dirilip mezarlarından çıkmaları ve bir araya toplanması sonrasında dönemden başlayarak gelişeceğine inanılan olayları anlatırlar. Diyaloglar ya da monologlarla eserdeki anlatıma canlılık kazandırılmıştır. Kıyamet eziyetleri, insanları 'keşke insan olmasaydık' 'keşke toprak olsaydık' fikrine götürmekte ve bu fikir hepsinde sık sık tekrarlanmaktadır. Çağatay edebiyatı içerisinde görülen bu türün Anadolu sahasında da takibi araştırmacılarca yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kıyamet, Kıyamet Mesnevileri, Kıyametnâme, Cehennem

KIYAMETNÂMES OF HOCA NAZAR HÜVEYDA

ABSTRACT

This study is a research about small mathnawis which has been written by Hoca Nazar Hüveydâ under the name: Kıyametnâme. The subject of his genre, that we find them in the Chaghatai Literature, consist of events which occur before the Doomsday and after it. There

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü El-mek: funda1972@yahoo.com

are, in our hands, six sample of Kıyametnâme, written in this style. These Kıyametnâmes has been written as marginalia at the edge of page within Huveydâ's mathnawi named *Râhat-ı Dil*.

Huveydâ is one of the last representatives of the Chaghatai Literature and his work has reached present-day. His real name is Hocanazar Gayibnazaroğlu, but he is known as Huveydâ, his pseudonym. The year of birth is not known. He have lived in the village, Chimyan, nearby Fergana, during the reign of the Hokand Khanate. He died in 1781.

He has six Kıyametnâmes, which he has written as marginalia on the edge of page within his work, *Râhat-ı Dil*. In our work, we transcribed those Kıyametnâmes and we tried, as much as possible, to convert them to prose, abiding by the original text. In particular, we tried to catch the nearest meaning in the Turkey's Turkish when we translated the local idioms and expressions. The first Kıyametnâme consist of 46 couplets, the second consist of 53 couplets, the third consist of 39 couplets, the fourth consist of 26 couplets, the fifth consist of 85 couplets and the sixth and the last Kıyametnâme consist of 36 couplets.

The Kıyametnâmes narrate those events that occure during the Doomsday which begins shortly after blowing of Israfil in Sur, then resuscitate and standing-up of deads from their graves and their convention. The poet had tried to give vividness and liveliness to his work. Grinds and agonies in Doomsday lead the people to the idea: *We wish we weren't human* or *We wish we were soul*. This idea is being repeated in Huvaydâ's work often. This genre, which is being seen in the Chaghatai Literature, should be studied, in Anatolian field by researchers.

Key Words: Doomsday, Doomsday mathnawis, Kıyametnâme, the Hell.

Hoca Nazar Hüveydâ'nın Kıyametnâmeleri

Klasik edebiyatımızda Ahval-i Kıyamet adı altında eserler mevcuttur. Ancak konusu kıyamet olan bu eserler genellikle mesneviler içerisinde değerlendirilmiştirlerdir. Çağatay edebiyatında ise bu mesneviler bir tür olarak kabul edilebilir.

Kıyamet, kelime manası itibariyle; bütün insanların dirilerek mahşerde toplanacakları gün, dünyanın sonu, ölümden sonra hayat bulmadır. İstilahi manada kıyametname ise; Kur'an-ı Kerim'in hükümleri doğrultusunda haşr ve mahşer hakkındaki ayetlerin muhtevaları çerçevesinde yazılan ve bu alemin azamet ve kudretini sahneleyerek tasvir eden manzum ve mensur eserlerdir (Güzel 2004:742)

Bu çalışmamız son dönem Çağatay şairlerinden olan Hoca Nazar Hüveydâ'nın Kıyametnâme adı altında yazdığı küçük mesnevileri üzerine bir incelemedir. Çağatay edebiyatında örneği bulunan bu türün, konusu kıyamet öncesi ve sonrasında yaşananlardır. Elimizde bu şekilde kaleme alınmış altı adet kıyametnâme örneği bulunmaktadır. Bu kıyametnâmeler Hoca Nazar Hüveydâ'nın Rahat-ı Dil adlı mesnevisi içerisinde sayfa kenarlarına yazılan haşiyeler şeklindedir.

Hoca Nazar Hüveydâ 18. yüzyıl son dönem Çağatay edebiyatı temsilcilerinden olup eseri günümüze ulaşmış şairlerimizdendir. Son Şeybânî hükümdarı Abdullah Han ile oğlu

Turkish Studies

Abdülmümin'in 1598'de ölümü üzerine Türkistan coğrafyasında yaklaşık 250 yıl süren Türk siyasi birliği, Buhara, Harezmi ve XVIII. yüzyılda da Hokand'da üç ayrı hanlığın kurulmasıyla son bulur. Şeybânîler'den sonra iktidar olan Astarhanlar da söz konusu şartları düzeltebilmek için birtakım önlemler alsalar da çok fazla başarılı olamazlar. Hanlıklar arasındaki siyasi çekişmeler ve savaşlar Orta Asya Türk birliğini derinden sarsar ve Rusların Türkistan coğrafyası üzerindeki istilacı emellerini gerçekleştirmesine zemin hazırlar. Bütün bunların sonucunda 1868'de Buhara, 1873'te Harezmi ve 1876'da da Hokand, Rus Çarlığı'na bağlanır.

Türkistan coğrafyasının üç hanlığa bölünmesi ile Harezmi, Buhara ve Hokand'da edebî muhitler oluşmuştur. Genellikle hanlık saraylarında ve din adamlarının etkili oldukları yerlerde gelişen bu devir edebiyatı, saray ve tasavvuf edebiyatı olarak iki ana kola ayrılır (Tekin 2011:1844).

Hüveydâ son dönem Çağatay şiirinin Hokand Hanlığı edebî muhiti temsilcilerindedir. Eckmann'ın son dönem Çağatay şairleri arasında saydığı Hüveydâ üzerine Özbekistan ve Afganistan'da yayın ve incelemeler yapılmasına rağmen ülkemizde antolojilerde geçen kısa bilgiler dışında üzerinde çalışma yapılmamıştır. Hanlıklar dönemi edebiyatının 'bir gerileme ve çöküş devri' edebiyatı olduğunu söyleyen Fuad Köprülü, mevcut şairlerin öncekileri taklitten öteye gidemediklerini savunur (Köprülü 1993:319).

Hüveydâ mahlasıyla tanınan şairin asıl adı Hocanazar Gâyb nazaroğlu'dur, doğum yılı belli değildir. Hokand Hanlığı topraklarında, şimdiki Fergana şehri yakınlarındaki Çimyan köyünde yaşamış 1781 yılında Fergana'da vefat etmiştir. Hokand medreselerinde tahsil görmüş, dinî ilimleri, Arapça ve Farsçayı iyice öğrenmiştir. Hüveydâ'nın en mükemmel "Divan"ı, 19. yüzyılda Selâhüddin Sakib ve Mirza Ümid Marginanî tarafından istinsah edilmiş nüshadır. (Semerkand Üniversitesi Kütüphanesi, no: 3903). Şairin "Divan"dan başka "Râhat-ı Dil" ve "İbrahim Edhem" destanı da halk arasında çok sevilen, her zaman okunan eserlerdir. Hüveydâ'nın eserleri yüzyılımızın başında birkaç defa taş basma usulüyle yayımlanmıştır.

Hüveydâ'nın Râhat-ı Dil adı verdiği eserin içerisinde sayfa kenarlarına haşiye olarak yazılmış altı kıyâmetnâmesi vardır. Bu kıyâmetnâmelerin çeviri yazısı yapılmış, mümkün olduğunca metne bağlı kalarak nesre çevrilmeye çalışılmıştır. Özellikle deyimlerin ve mahalli ifadelerin çevrilmesinde Türkiye Türkçesine en yakın anlamı yakalamaya gayret edilmiştir. Hüveydâ'nın şiirlerinde dil özellikleri başka bir çalışmamızda ele alındığı için bu metinlerin dil özelliklerine fazla değinilmemiştir. Beyitlerde geçen ana fikirle ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler metne katkı amacıyla tespit edilmiştir. Metin bütünlüğünü bozmamak için hadis, ayet ve diğer açıklamalarda dipnot sistemi kullanılmıştır.

Kıyâmet-nâme I

Kıyâmet hatırımğa kildi derhâl

Anı vehmi bile 'aqlım irür lâl

(Kıyâmet hemen aklıma geldi ve onun korkusuyla aklım dilsiz oldu 'aqlım düşünemez hale geldi')

Haberde kılmış ol nâgeh kıyâmet

Bolurmuş anda kim türlük 'âlâmet

(Haber verilmiştir ki ansızın kıyâmet gelirmiş ve onda çeşitli belirtiler olurmuş)

Ki İsrâfil demide iylegey Şûr
Çıkıp turgay hâlâyık ber ser-i gûr
(İsrafil nefesiyle Sur'u üflediğinde insanlar mezarlarının başlarına çıkacaklardır)¹

Turar ba' zı hâlâyık şad u hürrem
Kıyâmet vehmidin zerre yimey ğam
(Bazı insanlar kıyamet korkusundan endişe etmeden mutlu mesut duracaklardır)

28

Turar yirge batıp ba' zı tiziçe
Yine ba' zıları batıp biliçe
(Bazıları ise bellerine yine bazıları dizlerine kadar yere batacaklardır)

Turar ba' zı kişi boynıça batıp
Turar rüsvâ bolup ildin uyatıp
(Bazı insanlar boylarına kadar batacaklar diğer insanlardan utanıp rüsva olacaklardır)

Uşal künni hudâyâ iyle âsân
Egerçe mende yoqtur ğayrı noqşân
(Ey Hudâ, bende kusurdan başka bir şey yoksa da, o günü kolay eyle)

Ayırma bizni râh-ı bendelikdin
Emân itgil uşal şermendelikdin
(Kulluk yolundan bizi ayırma, o şekilde bir utançtan bizi koru)

Turar ba' zı ğubâr âlûdeter hâk
Yüzide bolmağay bir zerre revnâk
(Bazı kabirlerdeki toprakları tozudur, yüzlerinde bir zerre ısıltı yoktur)

Alar fâcir irür yâ ehl-i kâfir
Veyâ zâlim veyâ sultân-ı câbir
(Onlar küfr ehli ve facir insanlardır ya da zalim ve gaddar hükümdarlardır)

Alarğa haq ' azâb-ı saht birgey
Alarnı hâlini bir özi bilgey
(Onlara Hak, zorlu bir azap verecek, onların halini sadece kendisi bilecek)

' Aceb ğam tüşgey âdemniĝ başıĝa
Kilalmas bir bireviniĝ qaşıĝa
(Şaşılacak bir üzüntü insanın başına gelecek, birbirlerinin karşısına çıkamayacaklar)

Közin yitmes açıp baqarğa hâli
Tekellüm kılğanı yitmes mecâli
(Açıp bakmaya gözü yetmez, konuşmaya mecâli yoktur)

¹ Sûr'a üfürülmüştür, bir de ne baksınlar kabirlerinden Rablerine doğru akın ediyorlar. (YASİN/51) Biz o gün (kıyamet günü) onları bırakıvermişizdir. Dalgalar halinde birbirlerine girerler, Sûr'a da üfürülmüştür. Böylece onların hepsini bir araya toplamışızdır. (KEHF/99)

29

Bolur her kim özi birle giriftâr
Bolalmas birbiravidin haberdâr
(Her insan kendisiyle başbaşadır, birbirinden haberdar olamaz)

Bilalmas birbirini hâlini hiç
Ayırmas erte müdür ya irür keç
(Birbirinin halini hiç bilemez, gece mi sabah mı ayıramaz)

Özini bilmes ir mü yatışıdur
Yanıdağımı bilmes ne kişidür
(Kendisini bilmez erken mi ölmüştür, yanındakinin kim olduğunu (da) bilmez)

Heme öz hâliğa bolğusu hayrân
Turarlar titreşip bir ölmegen cân
(Kendi durumuna şaşkınlık içerisinde, titreyip ölmeyen bir can (gibi)dirler.)

Tüşer ol kün be-ğayet kâhiş-i gam
Diğeyler kâşki bolmasak âdem
(O gün gam oldukça yoğun olur, insanlar keşke insan olmasaydık diyeceklerdir)

Ki şâyed tüşmegey irdi bu miñnet
Heme yığlap kıılır âh u nedâmet
(Bu sıkıntı belki olmasaydı hepsi âh çekip pişmanlıkla ağlayacaklardı)

Diriğâ şad diriğâ bilmedük biz
Kıyâmet tüşesidin kıılmaduk biz
(Yazık yüzlerce yazık biz kıyamet hazırlığını yapamadık)

Bolurlar ol küni bi-ğad peşimân
Kılurlar yığlaşıp bisyâr armân
(O gün çok pişman olurlar, ağlayarak çare ararlar)

Uşal kün cümle cânıdın toyarlar
Heme hasret otı birle küyerler
(O gün, herkes canından doyar, hasret ateşi ile yanarlar)

30

‘ Aceb katığ kün irür iy birâder
Yaş oğlannı karıtgey vehm-i maşşer
(Ey kardeş, kıyamet endişesi öylesine zordur ki genç çocuğu yaşlandırır)

Eger yüz miñ figân u nâle kılsun
Közini yaşını çün jâle kılsun

Qabûl itmes anı hallâk-ı ma‘ bûd
Uşal kün ki nedâmet kılmagey sûd

Turkish Studies

(O gün yüz bin kez feryat ve inleyişte bulunsan, köz yaşını jale gibi akıtsan da yaratılanları var eden bunları kabul etmez, o gün pişmanlık fayda vermeyecektir.)

Ayağın yirge kıoysa cezze küygey
Basalmay yirge yüziçe yıkılgey
(Ayağını yere koyduğunda toprak yanacak yere ayağını basamayarak yüzü üstü düşecek)

Bolup bî-ḥūd kılalmas közini bāz
Kebāb-āsā kilür cismidin āvāz
(Bayılacak tekrar gözünü açamayacak, vücudundan yanmış et gibi ses çıkacak)

İlāhî cümle mü'minni kılıp şād
‘Azāb-ı saḥt-ı maḥşerdin kııl azād
(İlāhî, sen bütün müminleri mutlu et, maḥşerin zorlu azabından kuru)

İlāhî hiç kuluḅnı kıılma zālīm
Dil-azār itmegil kılgıl mülāyim
(İlahi kullarının hiçbirini zalim kıılma ve onları gönül kırıcı değil yumuşak huylu eyle)

İlāhî cümleni inşāfını bir
Kara dil kıılma dilniḅ şāfını bir
(İlahi, herkese insafından ver, gönlünü karartma gönlün safını ver)

İlāhî korḅa men rüz-i kıyāmet
Mebādā bolmaḅaymen dip ḅacālet
(İlahi, ben kıyāmet gününden korkarım, sakın, o gün utanç içinde olmayayım!)

31

Sini aldınḅda āsāndur heme kār
İrür bir zerre iş bendeḅḅa düşvār
(Bir küçük iş bile kuluna zordur ancak senin önünde bütün işler kolaydır)

Be-ḅaḅḅ-i seyyid-i evlād- ādem
Heme mü'minni kılgıl anda bî-ḅam
(İnsanoḅlunun seyidinin hakkı için (peygamberin hatırı için) bütün müminleri orada kedersiz eyle)

Günāhım vehmidin yoḅdur yüregim
Velikin köpdürür sendin tilekim
(Günahımın endişesini çekmeye yüreğim dayanmaz, ama senden dileğim çoktur)

Turarlar ba‘zılar kül gül-i şüḅufte
Alarınıḅ yüzi çün māh-i du-hefte²
(Bazılarının yüzü açılmış gül gibidir, onların yüzü iki haftalık ay gibidir)

² Yüzler var ki, o gün parıl parıl, güler, sevinir. (ABESE/38-39)

Alar teᅡgri yolıda sa' y kılᅡan
ᅡudâni emrini tün ü kün bitürᅡen
(Onlar Tanrı yolunda gayret eden ve Allahın emrini gece gündüz tamamlayanlardır)

ᅡudâ râzı irür ol bendelerdin
Alar hem râzı bolᅡaylar ᅡudâdın
(Allah o kullarından razıdır, onlar da Allahtan razı olacaklardır)

Behiş-i 'âliyeniᅡ ᅡâyeside
Turarlar 'arş-ı â' zâm pâyeside
(Yüce cennetin gölgesinde arş-ı azamın altında dururlar)

Ferişteler kılıban dest elif lâm
Alarını ᅡidmetin eyler bâ-tamâm
(Melekler Allahı tazim ederek onların bütün hizmetlerini görürler)

Urarlar her biriᅡa hâli çâdir
Faᅡirler bolᅡusu ol kün ekâbir
(Herbirine bir çadır kurarlar, o gün fakirler ekâbir (ileri gelenler) olurlar)

32

Ebübekr ü ' Ömer ü ' Osmân u ᅡaydâr
Bolurlar kâsedâr-ı ᅡavz-ı kevşer
(Ebubekir, Ömer, Osman ve Haydar, Kevser havuzundan kâseyi doldurup dağıtandılar)

Birürler her biriᅡa kâse-i âb
Ki aşlâ susamay bolᅡusu şir-âb
(Her birine bir kâse su verirler, bu sudan içenler doyarlar ve asla susamazlar)

Du'âmızni ᅡudâya müstecâb it
Uşal kün lâyıᅡ-ı âb-ı şarâb it
(Duamız da Allah tarafından makbul olsun, o gün bu içeceᅡe layık olalım)

Veli mende yoᅡ irür zerre řâ' at
ᅡolumda yoᅡ irür kılsam şehâvet
(Ancak bende zerre tâat yoktur, cömertlik etmek de elimde deᅡildir)

Mini kârım devâmet boldı ' isyân
Eger 'afv iyleseᅡᅡ aldıᅡᅡda âsân
(Benim işim sürekli isyan oldu, eᅡer sen affeylesen senin için kolaydır)

ᅡudâvendâ be-ᅡaᅡᅡ-i seyyid-i nâs
ᅡeme mü'miᅡe birgil ᅡürmet-i ᅡâř
(Ey Allahım, insanların seyyidinin hakkı için (Hazret-i Muhammed hakkı için) bütün müminlere özel ᅡürmetinden ver)

Hüveydâni ᅡufeyli yaᅡřı ᅡullar
Kerem kııl bolmasın ᅡam-giᅡ köᅡᅡüller

Turkish Studies

(Hüveydâ (gibi) asalak (kötü) ve iyi bütün kullarına Allahım kerem et, gönülleri dertli olmasın)

Birinci Kıyametnâme 46 beyitlik bir eserdir. Kendi içinde kafiyeli mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezni kullanılmıştır. Eserin 27 ile 32 sayfaları arasında yer almakta olup sayfa kenarlarına haşiye şeklinde kaleme alınmıştır. Eserde şair kıyameti hatırlayarak metne giriş yapmaktadır. Kıyametin ilk belirtisi olan Sur'un üflenmesiyle başlayan hikâye ölümlerin mezarlarında diriltilmesi, diriltilemlerin bazılarının mutlu bazılarının ise üzgün olmasıyla devam etmektedir. Bu kısa mesnevinin 7-8. beyitlerinde dua yer almaktadır. Konuşmaya dahi mecali olmayan günahkârların durumu anlatılarak bu kişilerin gece gündüzü ayırmaktan aciz olduklarını belirtilir. 18. beyitte diğer Kıyametnâmelerde de sıkça tekrarlanan 'keşke insan olmasaydık' fikrini ve sonrasında gelen pişmanlık duygusunu görmekteyiz (19-20-21). Kıyamet gününün zorluğu ve pişmanlığın o gün artık fayda etmeyeceği de arkasından eklenmektedir. 25-26. beyitler kıyametin en belirgin özelliği olan aşırı sıcaklık alametinin anlatıldığı beyitlerdir. 27-30. beyitler arası şair tekrar dua etmekte, yalvarmakta 31-32 beyitlerde ise peygamberin şefaati istenmektedir. Kıyamet sadece kötüler için kurulmayacaktır. Kıyamette cennetlikler için güzel müjdeler 34-41. beyitler arası verilmekte olup dört halifenin burada Kevser Havuzu'nun suyunu kaselerle dağıttıkları ifade edilmektedir. 43-44. beyitlerde şair kendini de günahkârlar arasında görmekte 45-46. beyitlerde ise peygamberden şefaahat bir kez daha istenmektedir.

Dil özellikleri açısından dikkate değer bir nokta bazı sözcüklerin şairin kendi tasarrufuyla farklı şekilde kullanılmasıdır. Bu sözcüklerden biri **devâmet** sözcüğüdür. Arapça **devâm** sözcüğüne mastar eki getirilerek Arapçada olmayan bir şekil oluşturulmuştur. Şairin divanında da sıkça rastlanılan bu sözcük 'süreklî, devamlı' anlamına gelmektedir.(44.Beyit)

Dest elif lâm kıl- deyimini ilginç bir kullanımdır. Metinden yola çıkarak bu deyim *Allahı tazim etmek, yüceltmek* şeklinde anlamlandırdık.

Bolalması birbirevidin haberdâr mısraında da görüldüğü üzere olumsuz yeterlilik için *al-* fiili kullanılmıştır. Ayrıca bu mısra da arkaik bir ek olarak +agu/+egü>+av/+ev birliktelik (comitative) ekini görebilmekteyiz. (13.Beyit)

Ḳıyâmet-nâme II

Ḥalâyîḳ-ı evvelin ü âḫîrini

Yığılıp bolğusu 'âlî yığımı

(İnsanların en ilki ve en sonuncusu toplanıp büyük bir yığın olacaklardır) ³

33

Bolur birbirge düşmen dost digenler

Biribirge muvâfiḳ kilmegenler

(Birbirlerine dost diyenler düşman olur, birbirine uygun gelmezler)

Turarlar titreşip ac u bürehne

Tüşüp turgay tili susap tiziğa

(Aç ve çıplak olarak titreşip dururlar, susuzluktan dili dizine kadar düşecektir)

³ Biz o gün (kıyamet günü) onları bırakıvermişizdir. Dalgalar halinde birbirlerine girerler, Sür'a da üfürülmüştür. Böylece onların hepsini bir araya toplamışızdır. (KEHF/99)

Bu hâl ile turup yitmiş miñg il zâr
Halâyık yığlaşurlar ança miğdâr
(Bu durumda ağlayarak yetmiş bin yıl süresince duracaklardır)

Alarını közlerini nûrı sızğay
Başığa şems kıaddi nize kilgey
(Güneş bir mızrak boyu kadar başlarına yakın gelecek, onların gözlerini nuru sızıp
eriyecek)

Halâyık yığlap aytur iy ilâhî
İrürsen cümle ni püş ü penâhî
(İnsanlar ağlayıp 'ey Rabbim sen herkesin dayandığı sığındığımsın' diye söylerler)

Digeyler bizni kütqar bu belâdın
Halâş itgil digeyler bu cefâdın
('Bizi bu beladan kurtar, bu cefadan halas et' diyeceklerdir)

Uşal demde nidâ kilgey hudâdın
Kerim u kâdir ü ber-haqq hudâdın
(O vakit kerim, kadir ve hak sahibi Allahtan bir nidâ gelecektir)

Mañga ayğıl digey iy bende-i zâr
Ne kiltürdüñg ne türlük işleriñg bar
(Ey ağlayan kul bana ne getirdin ne çeşit amellerin var bana söyle)

Bu kün sizlerge men kaçı bolur men
Ne kılgan işleriñg bir bir sorar men
(Sizlere bugün ben kadı olurum, yaptığınız amelleri tek tek sorarım)

34

Fiğanlar iylesen taşka urup baş
Ağuzsañg közleriñgdin seyl dik yaş

Bu künki tövbe vü âh u nedâmet
İcâbet bolmağay hem âh u hasret

(Gözlerinden sel gibi yaş akıtsan, fiğanlar eyleyip başını taşa vursan da bu gün edilen ah
ve pişmanlık fayda etmeyecek sonuç vermeyecektir)

Tapılmas imdi yirsizge fâcirğa
Kıtalessiz bu yirdin özge yirge
(Kötü huylu azgın insanlar bu yerden başka gidecek yer bulamayacaklardır)

Heme 'ömriñgdeki kılgan günâhıñg
Cemi' iylegen fi' l-i tebâhıñg
(Bütün ömründeki işlediğin günahlarını ve kötü işlerini toplayan,

Kirâmen Kâtibin atlıg ferişte
Ne kılganıñgı kılgandır nüvişte

Turkish Studies

(Kiramen Katibin adlı melek bütün yaptıklarını yazmaktadır)

İlikîngğa biriban defterîngni
Sorarmen zerreçe hayr u şerrîngni
(Defterini eline vererek bir parça bile olsa güzel ve kötü amellerini sorarım)

Halâyıklar boluban anda hayrân
Turarlar titreşip nâlân u giryân
(O anda insanlar bayılmışlardır, ağlayıp inleyerek titreşmektedirler)

Uşal hâlet hudâdın emr bolğay
Heme ilni hisâb aldığa sürğay
(O durumda Allaktan emir gelecek bütün halkı hesap önüne sürecek)

Ferişteler kitürgey bir girûh il
Alarnı yüzlerini kapğara bil⁴
(Melekler bir topluluk getirecekler ki onların yüzlerini kapğara bil)

35

Alardın alğusu birbir hisâbı
Biralmaslar hisâbığa cevâbı
(Onlardan hesabı birbir alacak, hesaba cevabı veremezler)

Alar yığğan irür mâl-ı harâma
Taşarruf iylegen kâr-ı harâma
(Onlar haram malı toplayanlar, haram işi seçenler,

Hudâyımdın uşal dem kilgey âvâz
Bularnı uşbu yirdin kaytarîng bâz
(Allahımdan o vakit ses gelecek ‘bunları buradan tekrar geri gönderin’)

Bularnı iltiben taşlap tamuğka
Kılıng heme barın tersâ vü muğka
(Bunları cehenneme kovup iletin hepsi hiristiyân ve zerdüştilerle birlikte olsun)

Ayırıp ildin ol ilni sürerler
Bağıp her yana ilğa tirmülerler⁵
(Ayırıp onları diğerlerinden sürerler, onlar etraflarına özlemle, göz yaş dökerek bakarlar)

Bolurlar âh urup yolğa revâne
Kılıp köp nâle vü âh ü figâne
(Ah edip yola koyulurlar çok feryat figan ederler)

⁴ Hem o kıyâmet günü görürsün ki, Allah'a karşı yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır. Kibirlenenlerin yeri cehennem değil mi? (ZÜMER/60)

⁵ Çağatay sahasında bu fiil tilmür- şeklinde yaşamaktadır. Ancak metnimizde tirmür- şeklinde yazılmıştır, müstensih hatası olduğunu düşünmekle birlikte metne sadık kalınarak tirmür- şeklinde yazılmıştır. Anlamlandırmada tilmür- fiilinin anlamı esas alınmıştır. (bkz. tilmür-“göz yaşarmak (NSÇT 2011 :444)

Alarını iltiben dūzāḥḩa salḩay
ḩudādın özge ḩālını ne bilgey⁶
(Onları cehenneme gönderecekler, Allah'tan başka onların halini kim bilecek?)

Heme mü'min ḩuluḩḩını iy ilāḩī
Uşal dermāndelikdin bir penāḩı
(Ey Allahım, bütün mümin kulunu bu şekilde utançtan sen koru)

ḩudāvendā salıp türlüḩ azābı
Men-i biçāreni ḩılma ḩarābı
(Allahım, sen türlü azaplar gönderip ben zavallıyı harap kılma)

36

ḩarām aşlar yidim fark itmedim men
Yaman işler ḩılıp terk itmedim men
(Ben, haram yemekler yiyip fark etmedim, kötü işler yapıp terk etmedim)

ḩara saçım aḩardı köp ḩılıp şer
İlahī ḩılma rūsivā rüz-ı maḩşer
(Kara saçım çok kötülük ederek aḩardı, Allahım maḩşer günü bizi rūsivā etme)

Yine özge ḩalāyıḩını kitürgey
Alardın hem ḩesābı birbir alḩay
(Yine başka insanları getirecek onlardan da hesabını bir bir alacak)

Alar birgey ḩisābıḩa cevābı
Alarınıḩ köp bolur cūd u şevābı
(Onlar hesaba cevap vereceklerdir çünkü onların sevap ve cömertlikleri çoktur)

Alar yıḩḩan irürler māl-ı ḩelāle
Taşadduḩ iylegen üftāde ḩāle
(Onlar helal mal toplayanlar, düşkün durumdakilere sadaka verenler(dir))

Köḩḩül almak heme işdin ziyāde
Ne ḩācet iylemek Ka' be-arada
(Gönül almak bütün işlerden üstündür, Kābe içinde dilekte bulunmaya ne gerek vardır)

Birāderler işitiḩ iyleyiḩ pend
Bu yıḩḩan malıḩız sizlerḩadür bend
(Kardeşler işitin ve nasihat alın, bu topladığımız malınız sizlere bir benddir, engeldir)

Özüḩḩlerini ḩılıḩḩılar andın āzād
Mebādā birmegey diḩiḩni ber-bād
(Kendinizi ondan kurtarın, sakın ola ki dininizi kötülüḩe vermeyiniz)

⁶ Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerin hükümlerini kendisine ait olan Allah'ın şanı yücedir. Kıyâmet saatinin bilgisi de yalnız onun yanındadır. Siz sadece O'na döndürüleceksiniz. (ZUHRUF/85)

Birâderler kiliᅅ zinhâr zinhâr
 Köᅅgöl̄ni birmeᅅgiz dünyâᅅa bisyâr
 (Kardeşler gelin ve sakın ola ki dünyaya çok fazla gönül vermeyiniz)

37

Tiriglik dünyâda ᅅâb u ᅅayâli
 Ki uygansaᅅg körünmes mülk ü mâlı
 (Yaşam dünyada bir uyku ve hayaldir, uyandıᅅın zaman mal ve mülk görünmez)

Bu biş künlük öter dünyâᅅa sizler
 Dîn ü imâniᅅgizni birmeᅅgizler
 (Bu beş günlük geçici dünyaya din ve imanınızı vermeyiniz)

Resûl aydı ki her kim ümmetimdür
 Kıyâmet kün ümid-i şefkâtimdür
 (Resul, ‘ümmetim olan herkes kıyamet günü şefkat ümidimdir’ dedi)

Köᅅgöl̄ni birmesün dünyâᅅa zinhâr
 Anı aldar didi dünyâ-yı mekkâr
 (‘Hilekâr dünyaya sakın gönül vermesin çünkü o sizi aldatır’ dedi)

ᅅarâm ile helâl işni ayırmas
 ‘Azâb-ı âᅅiret köᅅgliğa kilmes
 (Haram ve helal işi ayırmaz, ahiretin azabını gönlüne düşürmez)

Kılıpdur va^ç de ol sultân-ı ebrâr
 Saçıp şirin lebidin dürr-i şehvâr
 (Salih kimselerin sultanı tatlı dudaᅅından şah incisi saçarak vadetmiştir)

ᅅabûl itse didi sözüᅅni her nâs
 Bolur ferzendim ü hem ümmet-i ᅅâş
 (‘Her insan sözüᅅü kabul etse benim evladım ve ümmetlerim en iyisi olur’ dedi)

ᅅasan birle Hüseyinimdin ziyâde
 Körermen dip peyâᅅber kıldı va^ç de
 (Onları Hasan ile Hüseyinimden daha fazla severim deyip peygamber vadetmişti)

Didiler kim mini sözüᅅni tutmas
 Maᅅᅅa ümmet ᅅudâᅅa bende irmes
 (‘Benim sözüᅅü tutmayan ise bana ümmet Allaha da kul deᅅildir’ buyurdular)

38

Yine aydı ki men bî-zâr andın
 ᅅudâ bî-zâr bolᅅay ol yamandın
 (‘Yine o kişilerden ben bezgin olurum, Allah da o kötülerden bıkmış olur’ dedi)

Alar herᅅiz ᅅudâᅅa bende irmes
 ‘Azâb-ı saᅅtdın herᅅiz ᅅutulmas
 (Onlar asla Allaha kul deᅅildirler ve çetin azaptan kurtulamayacaklardır)

Turkish Studies

Ĥudâyâ 'âşilerdin 'âsîdürmen
Ĥalâyıklar ara rüsvâsîdürmen
(Ey Allahım, insanlar arasında rüsvayım, asi olanlardan daha asiyim)

Körüp fi' l-i bedimni köp Ĥacilmen
Ne til birle diyeyin men sañga Ĥul men
(Kötü işlerimi görüp çok utanıyorum, sana kulum diye hangi dil ile diyeyim?)

Ĥolumda bolmasa bir yaĥşı kârım
Neĥük Ĥul men diyeyin perverdigârım
(Ey koruyanı, besleyenim, elimde sana layık iyi bir işim (amelim) olmasa nasıl sana kulum ben diyeyim?)

Bu dünyânı biliñ ĥün üstühânı
Niĥe itler kömürüp kitmiş anı
(Bu dünyayı kemiklerini birçok köpeğin kemirip gittiği bir şey bilin)

Alar kim boldılar dünyâga tâlib
Necâset tâlibi bolğay ekâlib⁷
(Onlar ki dünyayı istediler, köpekler pisliği isteyenlerdir)

İkinci Kıyâmetnâme 53 beyitten oluşmakta, haşiye olarak eserin 32 ile 38. sayfalarında yer almaktadır. Aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezni kullanılmıştır. Bu mesnevi konu olarak Sur'un üflenmesinden sonra halkın toplanmasıyla başlar. Bu mesnevinin önemli özelliklerinden biri belki de Sur'un üflenmesinden sonra kıyâmetin ilk aşaması için bir sürenin veriliyor olmasıdır. Kıyâmetin bu ilk kısmı metne göre yetmişbin yıl sürecektir. Güneşin mızrak boyu kadar dünyaya yaklaşacağı bu dönem elbette ki çok sıcak olacaktır. Metinde 6-7. beyitlerde yine bir yalvarma ve yakarış yer almaktadır. 8-16. beyitlerde ise Allahın ağzından kullarının bu yakarışına cevap verilmektedir ki bu oldukça ilginçtir. Allah kullarına artık pişmanlık için geç kalındığını Kiramen Katibi meleğinin amelleri yazdığını bundan sonra hesap günü başladığını söylemektedir. Cehennemlik insanların özelliklerine göre saflara ayrıldığı bu dönemde haram mal toplayanlar Hristiyan ve ateşperestlerle bir arada bulunacaklardır. Burada üç büyük hak dinden biri olan Hristiyanlara da iyi gözle bakılmadığını görmekteyiz. 18-26. beyitlerde bu insanların cehenneme sürüleceği fikri yer alır. 27-30. beyitte şair kendisinin de günah işleyenlerden olduğunu kıyâmet günü rüsva olmaktan korktuğunu ifade eder. Eser kıyâmete iyiler ve kötüler olmak üzere düalist bir yaklaşımla bakmakta hep bu yaklaşımla karşılaştırmaya gitmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak 31-34. beyitlerde cennetlik kulların özellikleri belirtilerek "gönül alma"nın Kâ'be de dua etmeden daha makbul olduğu fikri işlenmektedir. Aynı fikri aşağıdaki mısralarda Yunus Emre'de de buluruz.

*Ak sakallı bir koca
Hiç bilmez kim hâl nice
Emek vermesin Hacc'a
Bir gönül yıkar ise*

35-38. beyitler pend name özelliği gösterir yani öğütler verilir. Bu beyitlerde dünyanın geçiciliği vurgulanarak dünya malına gönül vermemek ana fikri işlenir. 39. beyitten sonra Hazret-i

⁷ Burada *ekâlib*, 'köpek' anlamına gelen *kelb* kelimesinin çoğulu anlamında, vezin gereği yanlış kullanılmıştır.

Muhammed konuşturularak aynı görüşler onun ağzından desteklenir. 48-50 beyitler yine şairin kendisini küçük, zavallı ve günahkâr görüp yalvarışlarını dile getirdiği beyitlerdir. Şair bütün Kıyametnâmelerde bu duygunun etkisinde kalmıştır. Son beyitlerde ise tekrar dünyanın geçiciliği ve pisliği tekrarlanmaktadır.

Bu kıyametnâmenin ikinci beytinde aynı sözcüğün iki farklı yazımı tespit edilmiştir.

Bolur *birbirge* düşmen dost digenler

Birbirge muvâfık kilmegenler

Digeyler bizni kutkar bu belâdın mısraında kurtar- fiilinin eski Türkçedeki *kutkar*- biçimi tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılan *başını taşa vur-* deyimini de ikinci kıyametnâmede geçmektedir.

Çağatay Türkçesinin tipik kullanımlarından biri de *men-i biçâre* ‘zavallı ben, hakir ben, çaresiz olan ben’ şeklinde aktarılabilecek zamirli tamlamadır. Şair tevazu gereği bu ifadeye sık sık başvurur.

Geniş zamanın olumsuz çokluk ikinci şahıs çekiminde ek yığılması görülmektedir. Fazladan getirilen çokluk eki ifadeye nezaket, saygı anlamı verebilmek için tercih edilmiştir. *birmeñizler*

Kıyâmet-nâme III

46

Turar bir şaf boluban cümle ins

Bölük bölük boluban her çayu cins

(Bütün insanlar saf; her çeşit cins bölük bölük olmaktadırlar)

Melâ'ikler kilip şaflarını tüzgay

Alarğa haq te'âlâ emr kılğay

(Onlara Hak Teala emr edecek ve melekler gelip bu safları düzeltecekler)

Digey eyleñg tamuğnı işikiñg vâ

Salıñg her çaysı safdın bolsa bi-câ

(Cehennem eşliğini geriye kadar açın, her çeşit saftan yersiz de olsalar gönderin)

47

Kilip turğay alıp gürzini Mâlik

Bolurlar heybetidin anı hâlik

(Mâlik gürzünü alıp gelecek, yaratılmışlar onun heybetinden korkarlar)

Uşal demde ħudâyım emri birlen

Urar fâcir ilini gürzi birlen

(O vakit Allahımın emri ile Malik günahkâr topluluğuna gürzü ile vurur)

Alar ol dem tariğ dik pâre bolğay

Īudâ emri bilen çayıp tirilgey

(Onlar o an darı (buğday) gibi parçalanacaklar, Allah emri ile tekrar dirilecekler)

Turkish Studies

Kilip niyze boyı hürşid-i tâbân
Timur yaŋlıg kılur 'âlemni tefsân ⁸
(Parlayan güneş mızrak boyuna gelip demir gibi kâinatı buharlaştırır)

Bolup kün ısıgıdın cümle hayrân
Kılurlar hasretâ dip âh u efgân
(Güneşin sıcakından herkes bayılır, yazık eyvah deyip ah ve figan ederler)

Digeyler âh tefsân-ı kıyâmet
Kılurlar bi-nihâyet âh u hasret
(Kıyametin hararetinden ah edecek, sonsuz elemle inleyecekler)

Kilür teŋri te'âlâdın hitâbı
Bu ilge köp kılıp qahr u 'itâbı
(Tanrıdan çok kahır ve azarlamayla bu topluluğa hitap gelir)

Saŋga kılmap mu dip iy bendeler ahd
Maŋga kıl dip 'ibâdet iyleben cehd
(Ey kullarım bana ibadet etmeye gayret edin diye size ahd etmemiş miydim?)

Nige şeytânga kıldıŋ bendelikni
Bu kün körkünturur şermendelikni
(Niçin şeytana kulluk ettin, bu gün utancın sana gösterilmektedir)

48

Aramızda imes mü irdi düşmen
Nige düşmenge kulluq iylediŋ sen
(Düşman aramızda değil miydi niçin düşmana sen kulluk eyledin?)

Saŋga körsetmedim mü toğrı yolnı
Koyup ol yolnı tuttuŋ egri yolnı
(Sana doğru yolu göstermemiş miydim doğru yolu bırakıp eğri yola saptın)

Maŋga aygıl bu kün kılğan işiŋni
Keçürdüŋ ne kılıp yaz u kışıŋnı
(Bu gün yaptığın amelini bana göster, yaz ve kışını neyle geçirdin?)

Maŋga kulluq kılurğa iylediŋ 'âr
Bu kün sen sen cehennemğa sezâvâr ⁹
(Bana kulluk eyleyeni ayıpladın bu gün sensin cehennemlik olan)

Bakıp yirge ne diyerin bilmes âdem
Bolurlar köp hacil ferzend-i âdem ¹⁰

⁸ O gün gök erimiş bir maden gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olur. (MEARİC/8-9)

⁹ Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman onları bir görsen! Rableri onlara şöyle der: "Bu, bir gerçek değil midir?". Onlar da: "Rabbimize yemin ederiz ki gerçektir" derler. Rableri de onlara: "Öyleyse inkârınız sebebiyle azabı tadın!" der. (EN'AM/30)

¹⁰ Sûr'a üfürüldüğü gün Allah'ın diledikleri müstesna göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsini boyunları bükük olarak O'na gelirler. (NEML/87)

(İnsan, yere bakıp ne diyeceğini bilemez, insanoğlu çok utanır)

Ḥudā emri bilen Cibril-i hādi
Melā'ikler seri kılgay münādi
(Allahın emri ile yol gösteren Cebrāyil meleklerle doğru seslenecek)

Digey ol dem felānımı tutuñğlar
Añga yüz miñg 'uqubetler itinğler
(‘O an, falan kimseyi tutun ve ona yüz bin ceza verin’ diyecek)

Kilip yüz miñg ferişte anı tutkay
Uşal bi-çāre özini unıtıkay
(Gelip yüz bin melek onu tutacak o zaman zavallı kendini unutacak)

'Azāb iylep kılurlar pāre pāre
Ḥudāyım emri bolğan soñg ne çāre
(Allahımın emri olduktan sonra çare yoktur onlar (günahkāra) azap kılıp (onu) parça parça ederler)

49

Melā'iklerğa yığlar yalbarıban
Helāk olduğ 'azāb-ı saht birlen
(Meleklerle 'çetin azap ile helak olduk' diye yalvararak ağlarlar)

Kılıñğlar rahm bizniñg hālimizğa
Şikeste muzdārīb aḥvālimizğa
(Bizim perişan, muzdarip durumlarımıza merhamet edin, acıyın)

Melā'ikler digey iy bende-i zār
Ḥudādın özge yoğdur ḥākim-i kār
(Melekler, 'ey ağlayan kul, Allahtan başka güç sahibi yoktur' diyecek)

Ḥudā rahm itmese ḥaliñgğa ḥālī
Ne dip sañga teraḥḥum biz kılalı
(Allah senin durumuna acımazsa sana biz ne diyip acıyalım)

Melā'ikler kıılır mundağ cevābı
Anıñg kem bolmağay zerre 'azābı
(Melekler bu şekilde cevap verirler ve onun azabı bir zerre kadar bile azalmaz)

İlāhī cümleğa kılgıl teraḥḥum
Güneh baḥride gerçi bolsalar gum
(Allahım herkese günah denizinde kaybolmuş olsa da rahmet et)

İlāhī kılmasun Cibril-i hādi
Meniñg dik 'aşını tut dip münādi
(Allahım, yol gösteren Cebrāil benim gibi asiye tutun diyerek seslenmesin)

Turkish Studies

Egerçe mende yokdur kâr-ı lâyıķ
Uşal kün kıılma rüsvâ-yı ħalâyıķ
(Gerçi bende sana layık bir iş yoktur ama o gün beni insanların rüsvası etme)

Güneh birle kıara saçım aķardı
Seherler çıkmedim bir âh-ı serdi
(Saçımı günahlarla aģarttım, seher vakitleri bir içten âh çekmedim)

50

Bolubdur nefsi serkeş maŋga ġâlib
Mini kıılmadı ħaķ yoluġa tâlib
(Kötü nefsim beni yendi ve beni doğru yolu isteyenlerden etmedi)

Körüp saçım aķını 'ibret alsam
Kanı fehm ü ferâset tövbe kıılsam
(Saçımın beyazını görerek ibret alsam, tövbe edecek anlayış ve düşünce bende nerede?)

Burundın kııl Hüveydâ ihtiyâtı
Mebâdâ bolmaġay men dip uyatı
(Hüveydâ önceden ihtiyatlı ol, sakın sonra ben deyip utanmayayım)

Resüllullah digeyler iy ħalâyıķ
Siz anda kıılmadıŋız kâr-ı lâyıķ
(Resulullah, 'ey insanlar siz orada uygun bir iş yapmadınız' diyecekler)

Tün ü kün cehd itip kıılmay şalâtı
Keçürdüŋ bi-ħaberlıķda ħayâtı
(Gece gündüz gayret edip namaz kıılmadan ömrünü habersizce tükettin)

Kıyâmetni zamâni kıılmadıŋ yâd
Nitersen uş bu kün iy âdem-i zâd
(Ey insanoġlu, kıyâmet zamanını hatırlamadın, bu gün ne yaparsın?)

Bu künki tövbe vü âh u nedâmet
Asıġ kıılmas saŋga bu âh u ħasret
(Bu gün yaptığın tövbe ve pişmanlık, aġlayışlar sana fayda etmez)

Kıılurġa tövbe evvel kildi 'ârıŋ
Vefâ kıılmas bu künki âh u zârıŋ
(Tövbe etmeye ilk defa utanarak geldin (ama) bugünkü âh ve aġlayışın sana vefa etmez)

Burundın kıılmadıŋ âh u nedâmet
Niġe yıġlarsen iy şermende ümmet
(Ey utanmış ümmet, önceden ah edip pişmanlık göstermedin, şimdi niçin aġlarsın?)

51

Hüveydâ kıalma mundaġ serzenişge
Rücü 'iyle hemişe yaġşı işge

Turkish Studies

(Hüveydâ bu şekilde yalvarmaya kalmadan daima iyi işe dön, iyi işler yap)

Bu kün fi‘l-i bediñdin yanmadın hiç
Diriğa yaşı işler kılmadıñg hiç
(Bu gün kötü amellerinden dönmedin, yazık ki hiç güzel ameller yapmadın)

Ki hâlâ her ne işlerini kılırsen
Ne iş başıñge kilgende bilürsen
(Başına ne geleceğini bildiğin halde hâlâ hangi işlerle uğraşıyorsun?)

Hoca Nazar Hüveydâ'nın üçüncü kıyametnâmesi 39 beyitlik bir mesnevidir. 46 ve 51. sayfaların sayfa kenarlarında haşiye şeklindedir. Aruzun fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün vezni kullanılmıştır. İnsanların saflar halinde dizilmeleri meleklerin bu safları düzeltip ayırmalarının anlatıldığı ilk üç beyitten sonra Malik adlı heybetli meleğin gürzüyle gelip günahkârlara vurması onları un ufak ettikten sonra Allahın kudretiyle tekrar dirilmeleri dile getirilir. 7-8-9. beyitlerde ikinci kıyametnâmede de tekrarlanan güneşin mızrak boyu kadar yaklaşması ve bunun sonuçları belirtilir. 10-16 beyitler arası Allahın kulları hitabı ve onun ağzından günahların niçin işlendiğinin sorulmasını görmekteyiz. 18-21. beyitlerde Cebrâylil diğer meleklerle seslenerek cehennemliklere eziyet etmelerini istemesi onların da bu emre uymaları anlatılır. 22-23. beyitlerde günahkârların eziyetten bunalıp meleklerle yalvarmasını, 24- 25. beyitlerde ise meleklerin cevabını buluruz. Şair 27-28. beyitlerde dua ve yakarıшта bulunmakta 29-33. beyitlerde ise kendisini değersiz ve günahkâr görerek pişmanlığını ifade etmektedir. 34-39. beyitler Hazret-i Peygamberin günahkâr ümmetine hesap sorduğu beyitlerdir. 40 ve 43. beyitlerde ise şair, Hüveydâ mahlasını kullanarak kendisiyle adeta bir hesaplaşma yaşamakta başına ne geleceğini bilmesine rağmen kötü işlere niçin devam ettiğini sorgulamaktadır.

Bu Kıyametnâme'nin 12. beytinde *körkün-* “gösteril-, ortaya seril-³ fiili tur- yardımcı fiiliyle arkaik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nige şeytânğa kıldıñg bendelikni
Bu kün körkünturur şermendelikni

19. beyitte emir kipinin ikinci çokluk şeklinde fazladan getirilen çokluk ekiyle nezaket biçiminin yapıldığını görmekteyiz.

Digey ol dem felânını *tutunğlar*
Añğa yüz miñg ‘uqubetler *itiñgler*

Çağatay Türkçesinin ilk dönem metinlerinde tespit ettiğimiz son dönemlere yaklaştıkça azalan bir seyir izleyen –IbAn/-UbAn zarf fiil ekini, Hüveydâ'nın şiirlerinde çok sık görebilmekteyiz. Bu anlamda Hüveydâ, klasik öncesi dönemin özelliklerini devam ettirmektedir denilebilir.

Melâ'iklerğa yığlar *yalbarıban*

Qıyâmet-nâme IV

Kitâbda bitipdür Ka‘bu’l-Ahbâr
İşitiñgler bu sözlerni eyâ yâr
(Ey dost Ka‘bu’l-Ahbâr, kitabında yazmıştır, bu sözleri dinleyiniz)

Yaratmış teŋri bir cem' i ferîşte
Mü'ekkildür alar bil uşbu işde
(Tanrı bir melek topluluğu yaratmıştır, bil ki; onlar da bu işte vekil kılınmışlardır)

Turar her bende-i mü'min namāza
Kılıp kulluk ħudā-yı bi-niyāza
(Her mümin kul, duaya ihtiyacı olmayan Allaha kulluk edip namaza durur)

Bolur evvelğısı hem reh kıyāma
Niğebānı bolup her ħāş u'āma
(İlki kıyama durulduğunda asil ve sıradan her insana gözleyici olur)

İkincisi kıra' atde turar ol
Üçüncüni rükū' üstide bilgil
(İkincisi kıraat zamanında durur, üçüncüsünü rükū üstünde bil)

52

Yine törtünçüsü secdede turğay
Beşincini biliŋ tesbihde bolğay
(Dördüncüsü secdede duracak, beşincisi tesbihde olacak bilin.)

Turar altınçısı tehlilde iy yār
Yitinçini teşehüdde bil izhār
(Ey dost altıncısını tehlilde, yedincisini ise açıkça teşehhüdde bil.)

Alar baş köterip rüz-ı kıyāmet
Ĥudāyā saŋğa kılduk dip' ibādet
(Kıyamet günü ey Allahım sana ibadet kıldık deyip onlar baş kaldırırlar.)

Başımızdın kıyāmet āftābın
Köterip sāye kıl rahmet seĥābın
(Başımızdan kıyamet güneşini uzaklaştırıp rahmet bulutunu bize gölge et)

Diben teŋri te'ālādın dilerler
Uşal kılınıŋ günāhın ötünerler
(Deyip Tanrı te'ālādan dilerler, o kulun günahı için ricāda bulunurlar)

Kişi kim teŋriğa iyler' ibādet
Namāzı iyler ol künde şefā'at
(Tanrıya ibadet eden kişinin namazı o günde ona şefaet eder)

İlahī rahm kıl cümle kılınıŋğa
Birip tevfiķ salgıl tüzülünŋğa
(Ey Rabbim, bütün kullarına muvaffakiyet vererek merhamet et, onları dertten kurtar)

Kıyāmet ısığının teşne bolmay
Kişi kılmas uşal künde yıkılmay
(İşte o günde, kıyametın sıcağından susamayan düşmeyen kişi yoktur)

Turkish Studies

Ḥalāyık kılığusı yekbāre feryād
Ḥaḳīkat pādşāhiğa kılıp dād
(İnsanların hepsi birden feryad edip hakikat padişahından yardım ister)

53

Digeyley ḳadirā perverdigerā
Raḥimā mağfiretlik bir ü barā
(Ey kadir, rahmet eden, koruyan gözeten, herkese bağışlamayı ver)

Necātı bir ḳıyāmet ısığıdın
Çıdalmasmiz ‘azābın ḳatığıdın
(Kıyametin sıcağından kurtuluş ver, çetin azaba dayanamayız)

Peyāamberler şehid ü evliyālar
Tilep her kim özini yalbaralar
(Herkes kendi peygamberleri, şehid ve evliyalarını isteyip yalvarırlar)

Heme özi bilen bolğay giriftār
Resūllah bolur ümmet için zār
(Hepsi kendisiyle meşgul olacak, sadece Resullulah ümmeti için ağlar)

Yügürüp her taraf ofṭān u ḥizān
Ḳılır yā ümmeti dip āh u efgān
(Ya ümmetim diyerek ağlayıp figanla düşe kalka her tarafa koşuşturur)

Hemişe kār u barı boldı ümmet
Çikip evveldin āḥirğa meşakḳat
(En başından sonuna kadar sıkıntı çekip daima ümmetini düşündü)

Ḥalāyıklar barı ol dem yığılgay
Terāzūnı ḳaşıda ḥāzır olğay
(İnsanların hepsi o an toplanacak, terazinin karşısında hazır olacak)

Terāzūğa salıp tartḳaylar a‘ māl
Şevāb ile günāhını uşal ḥāl¹¹
(Amellerini teraziye çıkarıp sevap ve günahını o durumda ölçecekler)

Ağır kilse şevābıdın günāhı
Urar bende kılıp efsūs u āhı
(Sevabından günahı ağır gelince kul, ağlayıp inlemeye başlar)

54

Bolur vehm ile hemçün bīd-i lertzān
Tapılmas cā bulay dise girizān¹²

¹¹ Biz kıyamet günü için doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir (tartıya koyarız.). Hesap görenler olarak da biz kâfiyiz. (ENBİYA/47)

¹² Günahkârlar ateşi görmüşler de artık ona düşeceklerini anlamışlardır. Fakat ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamazlar. (KEHF/53)

(Endişeyle titreyen bir söğüt ağacı gibi olur, kaçacak yer bulayım dese bulamaz)

Çenân titrep kıllur feryâd u zârı
Kılıp köz yaşını ebr-i bahârı
(Öylesine titreyerek ağlar ki, gözyaşını bahar bulutu gibi döker)

‘İlâcın kılmasañg evveldin iy yâr
İş ötgen soñg peşimânlık ne der-kâr
(Ey dost, çaresini önceden yapmazsan iş işten geçtikten sonra fayda yoktur)

Alarge haq te‘âlâ kahr kılgay
Melâ’iklerğa ol dem emr kılgay
(Meleklerine Hak Te‘âlâ emr edecek, onlara (günahkârlara) eziyet edecek)

Bularğa açınğız duzâhını bâbı
Kılınğlar cümlesi katıg ‘azâbı
(Cehennemin kapısını bunlara açınız, hepsine çetin azap ediniz)

Halâyık barçası yıglap turarlar
Bâri taqşir dip titrep turarlar
(İnsanların hepsi kusurluyuz deyip titreyerek ağlaşmaktadırlar)

Hudâyâ bir digeyler bizge ruşât
Tileylük yâr u dostdın hayr u tã‘at
(Ey Allahım bize izin ver sevdiklerimizden hayr ve tâat isteyelim diyecekler)

Alarğa haq te‘âlâ ruşat birgey
Bolur hayrân kıyan barurnı bilmey
(Onlara Hak Te‘âlâ izin verecek (ama) şaşkın bir halde ne tarafa varacaklarını bilmeyecekler)

Bolup dermânde ü biçâre ü zâr
Atasınınğ barur aldığa nâ-çâr
(Ümitsiz ağlayarak çaresizce babasının önüne varır)

55

Akuzup közidin aldıda âbı
Digey birgil mañga zerre şevâbı
(Gözünden yaş akıtıp önünde bana bir parça sevap ver diyecek)

Atası ayğay iy fe(r)zâne ferzend
İürsen kıurretü’l ‘aynım cigerbend
(Babası, ‘ey benim gözümün bebeği, ciğer bağım evladım’ diyecek,

Men öz hâlim bile dermânedürmen
Seninğ dik mübtelâ-yı gâmedürmen
(Ben kendim de ümitsizim senin gibi gamın mübtelasıyım (aynı derde sahibim)

Biralmasm̄en digey saᅇga ūevābı
 Birür oğlığa ol dem bul cevābı
 (Sevabı sana veremem diye o an oğluna bu cevabı verir)

Bolup nevm̄id atasıdın uūal dem
 Kılur kōz yaūını çün āb-ı zemzem
 (Babasından o an ümitsiz olunca gözyaūını zemzem suyu gibi akıtır)

Barur yıđlap anasınıᅇę kaūıęa
 Bolup hōl pāyı tā ser kōz yaūıęa
 (Annesinin karūısına baūtan ayaęa kadar gözyaūıyla ıslanmıū bir halde varır)

Anasığa digey hālını ol hāl
 Gehı hālilde bolup gāh bı-hāl
 (Bazen ayık bazen baygın durumda halini anasına diyecek)

Digey kōp mihribānlık kılęay irdiᅇę
 Miniᅇę üçün ğam ğuūūā yir irdiᅇę
 (Çok sevgi göstermiūtin benim için sıkıntı çekmiūtin diyecek)

Kilipdür iy ana aldıᅇęęa oğul
 Tüūpdür ođluᅇe bes kār-ı müūkil
 (Ey ana, evlat önüne gelmiūtir, ođlun çok zor bir duruma düūmüūtür)

56

Maᅇga birgil bu kün zerre ūevābı
 Sebük bolsun baūımdın haę azābı
 (Bana bugün bir parça sevap ver, baūımdan Allahın azabı uzaklaūsın)

Digey oğlığa ol demde anası
 Sen irdiᅇę iki kōzümüni çarası
 (Anası o vakit oğluna sen iki gözümün karası idin diyecek)

Men öz hālimgā ser gerdān irürmen
 Seniᅇę dik ğam bilen hayrān irürmen
 (Ben de kendi durumumla baūı dönmüū haldeyim, senin gibi gamla ūaūkın durumdayım)

Biralmasm̄en digey saᅇga ūevābı
 İrür hālīm saᅇga oᅇūūa harābı
 (Sana sevabı veremem, halim sana benzer haraptır)

Bolup nevm̄id anasıdın uūal kes
 Anıᅇę feryādıęa hiç kiūi yitmes
 (O kiūi annesinden ümitsiz olur onun feryadını kimse duymaz)

Besi izā' ü külfet tartıp u ğam
 Za' ifiniᅇę kaūıęa kilgey ol dem
 (Çok eza cefa gam çekip eūinin karūısına gelecek o vakit)

Turkish Studies

Za' ifîğa digey közdin töküp yaş
Koyup bir bālîng üzre ikimiz baş
(Eşine gözünden yaş dökerek bir yastığın üzerine ikimiz baş koyduk diyecek)

Sini dip tartıp irdim köp meşakkat
Körüp ısığ savuğımı bi-nihâyet
(Sen diyerek çok sıkıntı çekmişim, sonsuz sıcak ve soğukluğunu görmüşüm)

Şevâbımdın günâhım kildi vezmîn
Tapalmasmen bu derdimniğ 'ilâcın
(Sevabımdan günahım ağır geldi, bu derdimin çaresini bulamıyorum)

57

'İlacım tapmadım dermânde boldum
Ümîd iylep sini aldıngğa kildim
(Dedimin ilacını bulamadım aciz durumdayım, ümit ederek senin önüne geldim)

Ne bolğay zerre'i birseñg şevâbı
Yeñil bolsa kıyâmetniğ 'azâbı
(Bir parça sevap versen de kıyametin azabı hafiflese ne olacak?)

Digey cüfti seniñg dik köp kişi bar
Kişi birle kişiniñg ne işi bar
(Eşi, senin gibi çok insan var, (burada) insanın insanla ne işi olabilir diyecek)

Seniñg dik merdni körgeñ imesmen
Niçük âdem irürsen tanımasmen
(Senin gibi adamı görmüş değilim, nasıl bir insansın tanımam)

Men öz hâlim bilen dermânedürmen
Şevâbım yok besi ermânedürmen
(Kendi halimle acizim, sevabım yok çok pişman durumdayım)

Şevâbımdın sañğa birsem bu hâlet
Menim tartkumturur sen dik hecâlet
(Bu durumda sana sevabımdan versen, senin gibi utanç çekeceğim)

Bolup şermende ü biçâre vü zâr
Kilür oğlını aldığa bolup hâr
(Utanmış, çaresiz ve ağlayarak oğlunun yanına gelir)

Digey oğlum körer közüm ciger-bend
İrürsen rişte-i cânımğa peyvend
(Oğlum gören gözüm ciğerbendim, sen benim can ipimi bağlamışsındır 'sen benim canımsın')

Şevâbımdın mañğa bir zerre birgil
Atañg dermânde irür yari birgil
(Sevabımdan bana bir parça ver, baban çaresizdir yardım et)

Turkish Studies

58

Digey oğlı minim ħālimğa ħayrān
Bolup titrep turupmen zār u giryān
(Oğlu ‘ben kendi halime ŐaŐkınım ağlayıp inlemekteyim’ diyecek)

Biralmasmem digey bir zerre tār at
Orun tapmas siniņg sōzūņg bu sār at
(Bir parça taat veremem senin sōzūn bu saatde yer bumaz ‘sōzūn yersizdir’)

Serāsime bolup ferzend-i ādem
Őayan barurını bilmey uşal dem
(İnsanoğlu sersem olup nereye gideceğini bilmez o zaman)

TūŐer ŧatıđ meŐaŐkatler arađa
Ata ođulđa baŐmas ŧız anağa
(Çok sıkıntılar araya girer, baba oğlula, ŧız anaya bakmaz)

‘İlācın tapmayın bī-Őāre ādem
Turarlar ser-niĖūn bolup uŐaldem
(Zavallı insanlar ŧaresini bulamadan o zaman talihisiz olurlar)

Kilūr ol demde teņĖridin ħitābı
Diben iy bende taptıņg mu Őevābı
(O an, Tanrıdan ‘ey kul sevabı buldun mu?’ diyerek hitap gelir)

Ne dir sōzūni bilmes bende-i zār
Boluban ser-niĖūn vehm ile yıđlar
(Ađlayan kul diyecek sōzūnū bilemez, ŧzŧntŧ ve kederle ađlar)

Digeyler ŧādirā perverdigārā
Tŧvānā sensin vŧ biz nā-tŧvānā
(Ey kādir, ey besleyen, koruyan gŧçlŧ olan sensin bizler gŧçsŧzŧz)

Boyun sundum sini aldıņđa kildim
ŧzŧldi sendin ŧzĖedin ŧmidim
(Boyun bŧkŧp senin ŧnŧne geldim, senden baŐkasından ŧmidim kesildi)

59

Saņđa kildim sığınıp sen bilŧrsen
Ne ŧılsaņĖ pādŐāsen sen ŧılŧrsen
(Sen bilirsin sana sığınıp geldim, sen padiŐahsın ne istersen sen yaparsın)

Turarlar yığlaşıp bī-Őāre bolup
Őudāniņg zāt-ı pākiđa sığınıp
(Çaresizce ađlaŐarak Allahın temiz zatına sığınırlar)

Nidā kilgey ħudāyımdın uŐaldem
Digey iy ‘āŐi Şermende ādem

Turkish Studies

(O vakit Allahımdan nida gelecek, ey asi ve günahkâr insan diyecek)

Uşal yalğançı dünyâda yürüdiñg
Niçe müddet hayât u ‘ömr sürdüñg
(İşte bu yalancı dünyada yürüdün uzun müddet ömür sürdün)

Meni hergiz köñgölğa almadıñglar
‘Azâb-ı âhiretni bilmediñglar
(Beni asla gönlüne almadın ‘beni düşünmedin’, ahiret azabını bilmedin)

Atam anam oğul kız dip meşakqat
Öyüm dip tarttıñgız bisyâr mihnet
(Anam babam oğlum kızım evim diyerek çok sıkıntı eziyet çektiniz)

Öyüm dip hatunum dip köp yügürdüñg
Ne iş kıldıñg vefâ andın ne kördüñg
(Evim eşim deyip çok koştun, ona ne yaptın nasıl vefa gördün)

Qanı birmediler zerre şevâbı
Tüzük hem birmedi sañga cevâbı
(Hani (sana) bir parça sevap bile vermediler, cevabı bile sana sağlam ‘tam’ vermedi)

Kiliñglar imdi kıldım sizni rahmet
Bağışladım barıñğa hür u cennet
(Geliniz şimdi size rahmet kıldım size huri ve cennet bağışladım)

60

İlâhî cümleğa rahmet naşib it
Yırağ itme cemâliñğa qarib it
(Allahım herkese rahmetini nasip et, (senden bizi) uzak tutma cemaline yakın tut)

Eger fazlıñğa alsanğ iy ilâhım
Bolur bir zerreçe küh-ı günâhım
(Ey rabbim, eğer fazlına alsan günah dağım bir zerre kadar olur)

Eger ‘adlıñğa alsanğ iy yaratқан
Günâhım sanığa hiç bolmağay san
(Ey Yaradan, eğer adaletine alsan günahım sayısına hiç denk olmayacak)

İlâhî lutf u fazlıñgdın ‘atâ kıl
Güneh gerdin cebnimdin şafâ kıl
(Ey Allahım lutf ve fazlından hediye ihsan et, alnımdaki günah tozunu sil)

Uşal kün bolmasa fazlıñgdın ümid
Bolur men halk ara rüsvâ-yı câvid
(O gün fazlından ümidim olmasa halk içinde sonsuz rüsva olurum)

Miniñg yok sindin özge hiç rabbim
İrürsen iki ‘âlemde mürebbim

Turkish Studies

(Benim senden başka rabbim yoktur, sen iki âlemde mürebbimsin)

Resûlîñ ħaħ seni vâĥıd bilürmen
Tevekkül zât-ı pâkiñġa kıılırmen
(Resulünü gerçek seni tek bilirim, temiz zatına tevekkül ederim)

Hoca Nazar Hüveydâ'nın bu dördüncü kıyametnâmesi en uzun kıyametnâmesi olup 81 beyittir. Aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezni kullanılmıştır. Bu kıyametnâmenin diğer üç kıyametnâmeden iki farklı özelliği bulunmaktadır. Birincisi Ka'bu'l-Aĥbâr'dan rivayet edildiğini yani kaynağını belirtmesi diğeri ise diyalogların eserin genelinde dikkat çekici bir oranda olmasıdır.

İlk 11 beyitte namazın rükunlarında görevli meleklerin kıyamet günü günahkâr kulun bağışlanmasını isteyecekleri, insanların dünyada kıldıkları namazın kıyamet günü onlara şefaattedeceği fikri işlenmektedir. 12. beyit dua beyti, 13-16. beyitler ise kıyamet azabı ve bu azaptan bunalan insanların yakarışını ele alır. 17-19. beyitlerde bütün evliya ve peygamberler kendi işleriyle meşgul iken sadece Hazret-i Muhammed'in kulları için koşturması, ağlayıp endişe duyması fikrini görmekteyiz. 20-24 beyitler kıyamette kurulacağına inanılan teraziden bahs eder. Bu terazide ameller tartılacak günahı sevabından fazla gelenler cehenneme gönderileceklerdir. 25.beyitte Türkiye Türkçesiyle 'son pişmanlık fayda etmez' atasözünün Çağatay Türkçesindeki şekli karşımıza çıkmaktadır. 26-28. beyitler cehenneme gidecek kulların Allah'a yalvarıp sevdiklerinden sevap isteyebilmek için süre talep etmeleri 29. beyit ise Allahın onlara bu süreyi tanımalarını anlatmaktadır. Mesnevi bundan sonra diyaloglarla devam eder. 62. beyte kadar günahkâr kul sırasıyla baba, ana, eş ve evladının yanına gider onlara durumunu anlatarak kendisine sevaplarından vermelerini ister. Onlar ise kendi durumlarının daha kötü olduğunu söyleyerek olumsuz cevap verirler hatta eşi kendisini tanımaz bile. Bu durum eş fikrine şairin çok da olumlu bakmadığının bir göstergesi olabilir. 63. beyitte Allah kuluna sevabı bulup bulamadığını sormaktadır. 64. beyitte kul bu soruya cevap veremez ve sonraki beyitlerde Allahın büyüklüğüne boyun eğdiğini, ona sığındığını belirten kula, Allah 68-74 beyitlerde cevap verir. Allahın rahmetiyle günahkâr kullar bağışlanır ve cennete girmelerine izin verilir, 'Allah herkesten ve her şeyden daha büyük ve merhamet sahibidir' fikri işlenir. 75-81. beyitlerde ise dua edilerek Allahın birliği ve peygamberinin kabulü bir kez daha vurgulanır.

Diben teñgri te'âlâdın *dilerler*
Uşal ħulnîñ günâhın *ötünerler*

Beytinde hem dile- hem de ötü- 'rica etmek, istemek, dilemek' fiillerinin bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Bu kıyametnâme'de **üzül-**'kesil-, kop-', **tap-**'bul-', **tüzük** 'doğru, gerçek', **tart-**'çek-', **höl** 'ıslak'<öl-, **çıda-**'dayan-, tahammül et-' gibi çok sayıda arkaik söz varlığı bulunmaktadır.

Klasik dönem metinlerinde ek uyumsuzluğu konusunda Çağataycanın aslı kelimelerinde ek uyumsuzluğunun olmadığını belirten Eckmann, klasik devirde istinsah edilmiş yazmalarda ek uyumsuzluğunun nispeten az olduğunu ve müstensih tarafından yapılmış bir hataya bağlanabileceğini belirtir. Alıntı kelimelerde eklerin uyumsuzluğu, özellikle /i/ ünlüsünü bulunduran kelimelerin tercihen kalın ünlülü ekler almaları genel kural gibidir diyen Eckmann, *ademğa, atağa, satğuçı, mestlik, mu'abbırğa* gibi örnekleri verir (Eckmann 1988:12vd.).

Hüveyda da ise ek uyumsuzluğu örneğinin sayısı oldukça fazladır. *cemâlinġga, oġluñge* vb.

Kıyâmet-nâme V

Rivâyet iylediler 'İbn-i 'Abbâs
Resûlulahdın ol zübde-i nâs
(İbn-i Abbas, insanların özü resullullahdan rivayet etmişlerdi)

61

Uşal rûzi bolup rûz-i kıyâmet
Besî bolğay didi köp âh u hasret
(O kıyamet gününde çok ah ve hasret olacak dedi)

Hevâ tefsân bolur manende-i tās
Kömür yanğlıg bolurlar cürmlig nâs
(Hava bir tas gibi ısınır suçlu insanlar kömür gibi olurlar)

Minğ_illik yol şırâf köfrügi bolğay
Cehennem üstide tartuqlık olğay
(Cehennemim üstünde çekilmiş olan Sırat köprüsü bin yıllık yol olacak)

Qılıçdın ötkür ü çün mûy-ı bārik
Qarañgu giceden bolğusu tārık
(İnce kıl gibi kılıçtan keskin, karanlık gecedен daha karanlık olacak)

Anıñ dik bolmağay hergiz qarañgu
Tüşer âdem başığa turfe kayğū
(Asla onun gibi karanlık olmayacak, insanoğlunun başına kaygısı düşecek)

Ki qalmas zühre öter ü barurğa
Yağın yitgey yüregi yarılurğa
(Zühre geçer ve varacağı yere ulaşır, yüreği yarılmışa yaklaşacak)

Eger ötmey dise qoymas mü 'ekkel
Bolur ferzend-i âdem hāli müşkil
(İnsanoğlunun durumu çok zor olacak eğer (Zühre) geçmeyeyim dese de yerine vekil bırakmaz)¹³

Tükel otdın tükel muzdın melā 'ik
Yaratıpdur anı şulţān-ı mālīk
(Sultan-ı Malik (Allah) meleklerin tamamını ateş ve buzdan yaratmıştır)

Yarım otdın yarım muzdın ferişte
Hudâyım iylegen mundağ sirişte
(Yarısı ateş yarısı buzdan olan melek, Allahım bunun gibi karışım yapandır)

¹³Zühre, Venüs gezegenidir. Halk arasında **Çolpan** veya **Çoban Yıldızı** olarak da bilinir. Güneş Sisteminde, Güneşe uzaklık bakımından ikinci sıradaki gezegen. Ayrıca Zühre, Roma Astrolojisi'nde Lucifer isimleriyle bilinir. Kendi eksenini etrafında, Güneş Sistemindeki diğer tüm gezegenlerin aksi istikametinde döner. Venüs, saat yönünde dönen tek gezegendir.

Büyükülüğü açısından Dünya ile benzerlik gösterdiğinden Dünya ile kardeş gezegen olarak da bilinmektedir. Gökyüzünde Güneş'e yakın konumda bulunduğu ve yörüngesi Dünya'ninkine göre Güneş'e daha yakın olduğundan yeryüzünden sadece Güneş doğmadan önce veya battıktan sonra görülebilir. Bu yüzden **Venüs Akşam Yıldızı**, **Sabah Yıldızı** veya **Tan Yıldızı** olarak da isimlendirilir. Bir diğer adı da 'Çoban Yıldızı'dır. Görülebildiği zamanlar, gökyüzündeki en parlak cisim olarak dikkat çeker.

62

Alarmı ilkide otluğ ' amūdlar
 Hālāyıkını urup koy dik sürerler
 (Onların elinde ateşten direkler, insanları vurup koyun gibi sürerler)

Qara künler tüşer ādem başığa
 Aqar deryā bolur közniñg yaşığa
 (İnsanın başına kara günler düşer, gözyaşı akan deniz olur)

Heme qayğu bilen çün bīd-i lertzān
 Turarlar şunça kim bir ölmegen cān
 (Hepsi kaygı ile titreyerek, ölmeyen can (can çekişen bir insan) gibi olurlar)

Digeyley āh ādem bolmağayduk
 Munıñg dik miñnet ü gām çikmegeydük
 (Keşke ah insan olmasaydık, bunun gibi gam ve eziyet çekmeseydik)

Uşal kün cümle cāmıdın kiçerler
 Gehī otğa gehī suğa qaçarlar
 (O gün hepis canlarından vazgeçmiş halde bazen ateşe bazen suya doğru kaçarlar)

Eger ötmey dise qavlap urarlar
 Heme vā-ħasretā dip āh urarlar
 (Eğer geçmem dese kovalayıp vururlar, hepsi eyvah eyvah deyip ah çekerler)

Qadem qoysa yıqılır ba' zı ādem
 Kiter ħasret bilen sūy-ı cehennem
 (Bazı insanlar ayak bassa yıkılır bazen de cehennem kıyısı hasretle onu bekler (hasretle cehennemden kıyısına gider))

Tökülgey qar yañlıg ādem-i zār
 Cehennemğa diben vā-ħasretā dād
 (Ağlayan insanlar cehenneme eyvah imdat deyip kar gibi dökülecek)

Qayu qulğa ħudāyım qılsa āsān
 Yumup köz açquça ötgey ol insān
 (Allahım hangi kula kolay yaparsa o insan göz yumup açincaya kadar geçecek)

63

Ötarğa¹⁴ ba' zı ādem qılsa engiz
 Ötar barq-ı dıraşşāndın bolup tiz
 (Bazı insanlar geçmeye başlayınca parlak güneş ışığından daha çabuk geçerler)

Ötar ba' zı imeklep ba' zı qāyim
 Quçup yatqay ötalma ba' zı dā'yim
 (Bazıları emekleyip bazıları ayakta geçer, bazıları dayıma geçmeden (mezarda) yatacak)

¹⁴ Öter fiili son dönem Çağatay eserlerinde yaygın olarak görülen ek uyumsuzluğu sebebiyle metinde **ötar** şeklinde yazılmıştır. Metinde yazımdaki şekil esas alınmıştır.

Meşakkatsız ötar ba'zı müselmân
Cefâ cürmiğa lâyıķ körgey insân
(Bazı Müslümanlar sıkıntısızca geçer, bazıları ise sıkıntı ve eziyete layık olacaklar)

İrür fâcirğa ol köfrüg bahâne
Velî hûblarğadur rāh-ı revâne
(Günahkâra o köprü bir bahanedir ancak iyilere rahatça geçilen bir yoldur)

Heme mü'min kullıngğa iy yaratgan
Uşal köfrüg cefâsını kıl âsân
(Ey Yaradan, bütün mümin kullarına köprü eziyetini kolaylaştır)

Miniñ dik 'aşî bî-çârelerini
Güneh deştide âvârelerini
(Benim gibi çaresiz asileri, günah çölünde boş gezenleri)

Uşandağ cisrdin ötker selâmet
Örüñ fazlıñ bilen rûz-ı kıyâmet
(Kıyâmet günü yüce fazlın ile bunun gibi köprüden selâmetle geçir)

Beşinci Kıyâmetnâme 26 beyitlik kısa bir mesnevidir. Aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezni kullanılmıştır. Konusu daha çok kıyâmet günü kurulacağına inanılan sırat köprüsü üzerinedir. **Köprü** ve **cisr** eş anlamlı sözcüklerinin her ikisi de tercih edilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı Kıyâmetnâmelerde rivayet edilen kaynak ilk beyitte verilmiş, böylece şair sözlerini delillendirmeye çalışmıştır. Beşinci Kıyâmetnâme İbn-i Abbas'dan verilen bir rivayete dayanmaktadır. Beşinci Kıyâmetnâmenin önemli özelliklerinden biri de köprü sürecinin zaman dilimiyle ifade edilmiş olmasıdır. Bu süre bin yıllık yol olarak tarif edilmiştir. İlk yedi beyitte sırat köprüsünün 'kıldan ince, kılıçtan keskin ve çok karanlık' olması özellikleri anlatılır. Daha sonraki beyitlerde ise köprü üzerinde insanları ellerindeki ateşten direklerle dövdüren yarısı ateşten yarısı buzdan yaratılmış meleklerin varlığından söz edilir. Ateş ve buzun aynı varlıkta birleşebilmesi Allahın hikmetlerindedir. 12-19. beyitlerde köprüdeki bu azaptan bıkan insanların daha önceki kıyâmetnâmelerde de sıkça tekrarlanan 'keşke insan olmasaydık' fikriyle adeta can çekişmeleri tasvir edilir. 20-23. beyitlerde köprünün günahkâr olmayan insanlar için geçmesi hızlı ve kolay bir mekân olduğu fikriyle karşılaştırmaya gidilmektedir. 24-26. beyitler ise şairin Allaha yalvarıp köprü cefasını kolaylaştırma için ettiği dua beyitleridir.

Köprü sözcüğü p>f değişimi ile **köfrüg** biçiminde karşımıza çıkmaktadır ki Çağatay Türkçesinin belirgin özelliklerinden biridir. Arapça **cisr** sözcüğü de vezin gereği bir yerde köfrüg sözcüğünün yerine kullanılmıştır. Önseste b>m değişimi de Hüveydâ da dikkat çekicidir. **Buz> muz**, **ben>men**.

Kıyâmetnâme VI

Rivâyet iyledi Ebû Hureyreh

Raziyallahu anhû kıddise sırruh

(Ebu Hureyre -Allah kendisinden razı olsun ve sırrı mukaddes olsun- rivayet eyledi)

64

Resûlulahdın mundağ işittim

Alarñg sözlerñg sem'imde tuttim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

(Resullahahtan kulağında tutarak bu şekilde işittim)

Miñg il kılğusıdur duzâhını tefsân
Ki aq olğay didi hazret uşal ân
(Hazret-i (peygamber)harareti cehennem bin yıl sürecek, o zaman ak olacak dedi)

Qızıtğaylar didiler bāz miñg yıl
Qızıl bolğay temür dik didiler sel
(Tekrar bin yıl ısıtacaklar, demir sel gibi (akacak) kızıl olacak)

Yine miñg yılda bolğay didiler esved
Muniñg dik aydılar sultān-ı sermed¹⁵
(Sultanların öncüsü yine bin yıl siyah olacak diye bunun gibi söylediler)

Ki bir kün Cibr'il-i Sidre pervāz
Kilip irdi resūlğa ayğalı rāz
(Ki bir gün Sidre'de kanat çırpın Cebrāil resūle bir sır söylemek için gelmişti)

Didi Cibr'ilğa hazret bilürsüz
Mañga kilgen imes Mikā'il hergiz
(Hazret-(i peygamber) Cebrāyle, Mikail bana gelmez bilirsiniz dedi)

Didi Cibr'il ol dem yā Muhammed
İürsüz cümle 'ālemğa ser-med
(Cebrāil o an dedi 'yā Muhammed siz kainata öncüsünüz')

Yed-i kudret bilen hallāq-ı ma' būd
Uşal kün kim tamuğnı kıldı mevcūd
(Yaratılanların yaratıcısının kudret eliyle cehennemi yarattığı gün(dür)

Ki Mikā'il hīç körgeñ imesdür
'Azāb-ı sahtdın bilgen imesdür
(Mikail zorlu çetin azabı görmemiştir ve bilmemiştir)

65

Körüp qorqup melā'ikler tamāmı
Henüz köz yaşu iyer hāş u 'āmı
(Bütün melekler görmüş korkmuşlardır seçkin ve sıradanların hepsi gözyaşı dökerler)

Çü Mikā'il bularnı bilmes iy yār
İmes aqvāl-i ādemdin haberdār
(Ey sevgili, Mikail bunları bilmez, insanoğlunun durumundan haberdar değildir)

¹⁵ **Ravi:** Ebu Hureyre **Tanım:** Resulullah (sav) buyurdular ki: "Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır." [Metin Tirmizi'ye aittir.] **Kaynak:** Tirmizi, Cehennem 8, (2594); Muvatta, Cehennem 2, (2, 994)

Halâyıklar kalur duzağda miñg yıl
Figân u nâleler bisyâr bilgil
(İnsanlar cehennemde bin yıl kalırlar, ağlayış inleyişleri de çok olur bil)

Alarınıñ dâdığa hiç kişi yitmes
Kişi hâlin sorap aldığa kilmes
(Kimse onların halini sorup yardımına gelemes)

Digeyler âh âdem bolmağayduk
Munıñ dik miñnet ü ğam körmeğayduk
(Onlar keşke insan olmasaydık bunun gibi bir eziyeti ve sıkıntıyı çekmeseydik diyecekler)

Namâz u rûze herġiz kılmaduk biz
Bu miñnet bar ikenin bilmeduk biz
(Namaz kılıp oruç tutmadık, biz böyle bir sıkıntının varlığını bilemedik)

Kılıpmiz nefis ü şeytânğa ' ibâdet
Köñgölge kilmedi rûz-ı kıyâmet
(Kıyamet günün hatırımıza getirmeyip nefis ve şeytana ibadet ettik)

Diben yıġlap kılurlar âh u hasret
Alarını hasreti bolmas icâbet
(Diyerek ağlayıp ah ederler, onların bu ağlayışları kabul edilmez)

Yine miñg yıl halâyık nâle iylep
Közini yaşını çün jâle iylep
(Yine insanlar bin yıl daha göz yaşlarını çiğ gibi döküp inleyerek)

66

Hudâğa yalbarurlar cümle merdüm
Ki şâyed teñgri kılğay dip terağğum
(Tanrı acır diye Allaha bütün insanlar yalvarırlar)

Alarınıñ nâlesini sūdı bolmas
'Azâb-ı sağtdın zerre kütulmas
(Onların inleyişinin faydası olmaz, katı azaptan bir parça bile kurtulmaz)

Uşal dem teñgri tağdiri bilen rast
Tamuğ üzre çıkar bir ebr-i bi-ğast¹⁶
(O vakit Tanrı'nın takdiri ile cehennem üzerine aniden bir bulut çıkar)

Körüp yıġlap anı cümle halâyık
Bolurlar köz yaşı birle ġarâyık
(Bütün insanlar onu görüp gözyaşlarına boğularak ağlarlar)

¹⁶ Nahast sözcüğü bihast şeklinde 'aniden' anlamında kullanılmıştır.

Digeyler kâdirâ perverdigerâ
Nihân sırlar saṅgâdur âşkârâ
(Ey besleyen, gücü yeten koruyan gizli sırlar senin için açıktır, bellidir)

Ne bolğay şol bulutdın yağsa yamğur
Biziṅg susağımızni iylese dūr
(Şu bulutdan aniden bir yağmur yağsa da bizim susuzluğumuzu giderse)

Cehennem otığa dermânedür miz
Çikip yüz miṅg ‘azâbıṅg teşnedür miz
(Cehennem ateşiyle çaresiziz, yüz bin azap ile susamışız)

Hemesi yığlap ayturlar ilâhâ
Diben *yâ leyteni kuntu turâbâ*
(Hepsi ağlayarak ey rabbimiz ‘keşke toprak olaydık’ derler)¹⁷

Uşal demde ħudâyım kılğay âvâz
Digey iy Cibrî’l-i maḥrem-i râz
(O vakit Allahım seslenecek ‘ey gizli sırlara vakıf Cebrâil’ diyecek)

67

Ne ayturlar ħalâyık nâle iylep
Közini yaşını çün jâle iylep
(İnsanlar ağlayıp gözyaşlarını jale gibi akıtarak ne söylerler)

Digey Cibr’il iy dâna-yı esrâr
Saṅga pinhân imesdür zerreçe kâr
(Cebrâyl, ‘ey sırları bilen, sana gizli değıldir hiçbir iş’ diyecek)

Tamuğ içideki bî-çâre kullar
Barısı yığlaşp yamğur tilerler
(Cehennem içindeki çaresiz kulların hepsi ağlaşp yağmur isterler)

Alarğa ħaḫ te‘ âlâ kahr kılğay
Uşal dem ol bulutğa emr bolğay
(O vakit o buluta emr olunacak, onlara Hak Te‘ âlâ kahr edecek)

Yılan birle çıyan yağ dip alarğa
Miniṅg emrimni tutmas bendelerğa
(Benim emrimi tutmayan kullarıma yılan ve akrep yağ(dır))

Yağılgay tağlar dik gejdüm ü mâr
Kılurlar ħasretâ dip nâle ü zâr
(Dağları kadar akrep ve yılan yağacak (onlar ise) eyvah diyerek ağlayıp inlerler)

Fiğanlar iylegey pîr ü şebâbı
‘Azâb üzre bolupdur dip ‘azâbı

¹⁷ Nebe Suresi 40.ayet.

(Azap azap üstüne olmuştur diyerek genci yaşlısı figan edecekler)

Digeyler kâşki tofrağ bolsak¹⁸
Munîḡ dik miḡnet ü ḡamdın ḡutulsak
(Keşke toprak olsak da bunun gibi bir eziyetten kurtulsak diyecekler)

Figānlar iylegeyler bāz miḡ yıl
Yılan birle çıyannı zehridin il
(Yılan ve akreplerin zehrinden halk tekrar bin yıl daha inleyecekler)

Hüveydâ'nın altıncı kıyâmetnâmesi 36 beyitten oluşmaktadır. Aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezni kullanılmıştır. Bu kıyâmetnâme konusunu cehennemden almaktadır. Mesnevide dikkat çeken özellik cehennemden hazırlanış süresi ve bu sürede değişen renklerini (beyaz, kırmızı ve siyah) vermesidir. Bu süre üçbin yıldır. İnsanlar ise cehennemde üçbin yıl kalacaklardır. Dolayısıyla cehennemim süresi, hazırlanışıyla beraber toplamda altıbin yıl olarak ifade edilmektedir. Bu kıyâmetnâmede de 'keşke insan olmasaydık' 'keşke toprak olsaydık' ayetine dayanan cümleler daha önceki kıyâmetnâmelerde olduğu gibi tekrarlanmaktadır. Bu ifade Kur'an-ı Kerimde Nebe Suresi 40 ayette geçmektedir. Eserin 63-67. sayfaları arasında haşiye olarak yazılan bu mesnevideki rivayetlerin kaynağı Ebu Hureyre olarak verilmektedir. İlk beş beyitte cehennem biner yıllık üç dönemde oluşacağı ilk dönemde ak, ikinci dönemde kırmızı üçüncü dönemde ise siyah olacağı belirtilmektedir. Bunlar fiziksel olarak ateşin yanma evrelerini gösterir, kızlık dönemi ateşin en kızgın olduğu dönem siyahlık dönemi ise kömürleşmiş halini göstermektedir. Bu cehennem tasvirinden sonra konuyla pek de ilgisi olmayan diyaloglar yer alır. Bu diyaloglar Hazret-i Muhammed ve Cebrâil arasında geçmektedir. Hazret-i Muhammed Cebrâil'e Mikail'in niçin kendisiyle konuşmadığını sorar. Cebrâil de ona Mikail'in cehennem ahvalini bilmediğini ve oradaki insanların durmunda habersiz olduğunu belirtir. 12. beyitte insanların cehennemde bin yıl kalacakları 13ve 14. beyitlerde ise çektikleri azaptan dolayı insan olmayı istememeleri ifade edilmektedir. 15-16. beyitler namaz, oruç gibi ibadetlerini yerine getirmeyenlerin, nefsinde ve şeytana uyanların pişmanlığının anlatıldığı beyitlerdir. Arkasından bir kez daha bin yıllık süre zikredilerek yalvarış ve pişmanlıkların fayda etmeyeceği fikri vurgulanır. 21. beyitte cehennem üzerinde ansızın ortaya çıkan bir buluttan bahs edilir. Bu bulutu görenler umutlanarak yağmur yağdırması için Allaha yalvarırlar ancak buluttan Cebrâil'in emri ile yılan ve akrepler yağmaya başlar. Bu cehennemde olanlar için eziyet üstüne eziyet halini alır. Ve bu süre de tam bin yıllık bir dönem olarak belirtilmektedir. Bu kıyâmetnâmede Hüveydâ'nın mahlasla duası yoktur. Sanki eksik bırakılmış izlenimi vermektedir. Mesnevide hem *duzah* hem *tamug* hem de *cehennem* eş anlamlı sözcüklerini bulabilmekteyiz. Yine *yılan* ve *mar*, *gejdüm* ve *çıyan* eş anlamlı sözcükleri metinde kullanılmıştır.

+gAn imes yapısı bu kıyâmetnâmede dikkati çeken yapılardandır. Sıfat fiil ekinin üzerine getirilen olumsuzluk edatı imes sözcüğü hem belirsiz geçmiş zaman hem de belirsiz geniş zaman ifade etmektedir.

Ki Mikā'il hiç körgen imesdür
Azāb-ı saḡtdın bilgen imesdür
veya
Didi Cibr'ilğa ḡazret bilürsüz
Maḡa kilgen imes Mikā'il herḡiz

¹⁸ Nebe Suresi 40. Ayet.

Birinci çokluk şahıs zamirlerinde hem *biz* hem de *miz* şeklini bulabilmekteyiz. Birinci tekik şahıs için ise daima *men* şekli görülmektedir.

Cehennem otığa *dermânedür miz*
Namâz u rûze hergiz *kılmadıķ biz*

Yukarıda özellikleriyle verilmeye çalışılan altı kıyametnâme'den yola çıkarak kıyametnâmelerin özelliklerini şu şekilde belirleyebiliriz.

1. Kıyametnâmeler şekil olarak mesnevi tarzında yazılmışlardır. Genellikle aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün vezniyle yazılırlar ki bu vezin 11'li hece ölçüsüne ve 6+5 durak sistemine de uygunluk gösterdiğinden tercih edilmiş olmalıdır.

2. Kıyamet adı verilen ve İsrâfil'in Sur'u üflemesi, ölülerin dirilip mezarlarından çıkmaları ve bir araya toplanması sonrasındaki dönemden başlayarak gelişeceğine inanılan olayları anlatırlar.

3. Kıyamet sürecinde insanların iyiler ve kötüler olarak ayrılacakları düşünüldüğünden her iki grup için bu süreçte yaşananlar anlatılır ve sık sık karşılaştırmalı anlatıma başvurulur.

4. Kıyamet süreci zaman dilimi olarak belirtilmektedir.

5. Karşılıklı diyaloglar ya da monologlarla eserdeki anlatıma canlılık kazandırılmıştır. Bu diyaloglar bazen Allah ile kulları, bazen peygamber ile ümmeti ya da meleklerle bazen de aile üyeleri arasında geçmektedir. Diyaloglardaki üslup konuşanın şahsiyetine göre değişmektedir. Örneğin Allahın kullarıyla gerçekleştirdiği diyalog hesap sorma, sorgulama üslubuyla gerçekleşirken aile üyeleri arasında samimi, içten duygusal konuşmalar görülmektedir.

6. Kıyametnâmelerin hepsinde günahkârlar için korkunç bir azap ve eziyet tasviri yapılmaktadır. İnsanlar aç, susuz, sıcaktan gözlerinin nurunu kaybedecek kadar bunalmış durumdadırlar üstelik melekler tarafından sürekli dövülmektedirler.

7. Kıyamet eziyetleri, insanları 'keşke insan olmasaydık' 'keşke toprak olsaydık' fikrine götürmekte ve bu fikir hepsinde sık sık tekrarlanmaktadır.

8. Bütün kıyametnâmelerde 'son pişmanlık fayda etmez'; 'yalvarış ve yakarışlar artık işe yaramaz' şeklinde özetleyebileceğimiz düşünceler tekrarlanır.

10. Kıyametnâmelerde şair kendisini de günahkâr ve asi kullardan görmekte, saçını sakalını kötü işlerle ağarttığını, nefsine uyduğunu belirtmektedir. Bu düşünce şekli şairin bir tevazu gösterme biçimi olarak düşünülebilir. Şair, bu özelliklerinden dolayı önce bütün kullar sonra da kendisi için bağışlanmayı, kıyamet azabının azalmasını dilemekte ve Allaha yalvarmaktadır. Dua bölümleri genellikle pişmanlık fikrinden sonra mesnevilerin içerisine dağıtılmış olarak sık sık tekrarlanmaktadır.

Hüveydâ'nın kıyametnâme başlığı ile verdiği altı küçük mesnevisi klasik edebiyatımız içerisinde oldukça ilginç bir tür olarak görülmektedir. Orta Asya sahasında yazılan bu mesnevilerin Anadolu sahasında da takibinin araştırmacılarca yapılması ve klasik edebiyat içerisindeki yerinin tayin edilmesinin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

ECKMANN, Janos (1996). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar. TDK Yay.635, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman (2004). Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı, Akçağ Yay. Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

-
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1993). 'Çağatay Edebiyatı', İslam Ansiklopedisi, III. C, s.316-319.
- TEKİN, Feridun (2011). '*Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı*'. Turkish Studies, Vol.6/1 s.1843-1850.
- ÖLMEZ, Zuhâl Kargı (1996). Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime, Simurg Yay. Ankara.
- KİTAB-I İŞAN HÜVEYDA ÇİMYANİ, Tıpkı basım Mezar-ı Şerif Afganistan.
- NSÇT, Niyazi Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar, Haz. Mustafa S. Kaçalın, TDK Yay, 2011, Ankara.